

Filosofin ruokavalio ja päivittäiset askareet: Hayy Ibn Yaqzan

Abû Bakr Ibn Tufayl (k. 1185) syntyi Wadi Ashissa (nykyisin Guadix) Andalusian itäosassa. Hän teki elämäntyönsä almohadikalifien hovissa, missä hän toimi paitsi filosofina, myös kalifi Abû Ya'qub Yusufin (k. 1182) pitkäaikaisena henkilöäkärinä. Ibn Tufaylin tiedetään lisäksi olleen suufimestari sekä etevä runoilija ja muusikko: eräässä säilyneessä runossa hän rohkaisee muslimeja puolustamaan maataan pohjoisesta uhkaavaa rosvolaumaa vastaan.

Ibn Tufaylin filosofisesta tuotannosta meille on säilynyt yksi ainoa teos. *Hayy Ibn Yaqzan* ("Elävä, valveutuneen poika") edustaa arabialaisessa filosofiassa harvinaista filosofisen kertomuksen tyylilajia. Se kertoo Hayy'ksi kutsutun nuoren pojan vartumisesta asumattomalla saarella sekä tavasta, jolla tämä "itseoppinut filosofi" oppii luonnon todistusta tulkitsemalla kaiken, mitä Jumalan ja luomakunnan välisestä suhteesta ja ihmisen paikasta maailmankaikkeudessa täytyy tietää.

Tähän valitun tekstikatkelman alussa päähenkilö on juuri päässyt selvyteen Jumalan olemassaolosta ja siitä, että ihmiselämän korkein päämäärä on Hänen ylhäisten kasvojensa katselu. Kuinka tämä suhtautuu ihmiseksi syntymisen muihin puoliin? Suomennoksen pohjana toimii Leon Gauthierin tekstilaitoksen korjattu painos vuodelta 1936 (Imprimerie Catholique, Beirut; olen vapaasti muokannut kappalejakoa).

Taneli Kukkonen

Filosofista vaikutti, että häneltä edellytettiin kolmenlaisia tekoja. Yksien avulla hän jäljittelisi järjettömiä eläimiä, toisten avulla taivaankappaleita ja kolmansien avulla Välttämätöntä Olevaa. Häneltä edellytettiin ensimmäistä jäljittelyn muotoa sikäli, kuin hänellä oli pimeään verhottu maallinen ruumis, jolle kuului erilaisia jäseniä ja kykyjä ja ristiriitaisia yllykkeitä. Häneltä edellytettiin toista jäljittelyn muotoa sikäli, kuin hänen sydämessään asusti elävä henki, joka toimi muun ruumiin ja sen kykyjen prinssiippinä. Kolmatta jäljittelyn muotoa häneltä edellytettiin sikäli, kuin hän oli juuri hän, so. sikäli kuin hän oli olento, joka oli ymmärtänyt Välttämättömän Olevan olemassaolon.¹

Hayy oli oppinut, että hän voisi päästä kurjuudestaan ja saavuttaa autuuden ainoastaan, mikäli hän saisi todistaa Välttämättömän Olevan olemassaoloa jatkuvasti, aivan keskeyttämättä. Hän oli pohtinut, mikä voisi tehdä tästä kestävydestä totta. Nyt hänen mieleensä juolahti, että häneltä edellytettiin juuri mainitun kaltaista kolminkertaista jäljittelyä.

Mitä ensimmäiseen jäljittelyn muotoon tuli, se ei tarjonnut rahtuakaan toivotusta näystä. Se päinvastoin vain häiritsi ja esti tämän tehtävän lopullista suorittamista. Pyörihän ensimmäinen jäljittelyn muoto aistittavien asioiden ympärillä, ja kaikki aistittavat asiat olivat vain verhoja tuota ylimaallista näkyä peittämässä. Ensimmäinen jäljittelyn muoto oli tarpeen vain siinä määrin, kuin sitä tarvittiin pitämään yllä elävää henkeä, joka pystyi toiseen jäljittelyyn tapaan, so. taivaankappaleiden jäljittelyyn. Näiden näkökohtien perusteella tällainen jäljittely oli välttämätöntä siitäkin huolimatta, ettei moisia haittapuolia voinut välttää.

Toisen jäljittelyn muodon avulla tätä vastoin oli jo mahdollista saavuttaa melkomainen määrä pysyvyyttä tavoitellun näyn suhteen. Silti tähänkin todistamisen tapaan sisältyi määrättyä epäpuhtautta. Kyseessä oli sittenkin vielä yksi todistamisen muoto, johon tämän perusteella liittyi itsetietoisuutta ja omastaan kiinni pitämistä, kuten jatkossa osoitetaan. Kolmas jäljittelyn tapa tätä vastoin merkitsi puhdasta näkemisen tapaa ja vajoamista yksin sen pohtimiseen, minkä olemassaolo oli välttämätöntä. Se, joka saa todistaa tätä näkyä, kadottaa itsensä: hän häviää ja tuhoutuu kokonaan. Samoin käy kaikille muillekin olemuksille, niin suurille kuin vähäpätöisillekin, kaikille paitsi yhdelle ainoalle: Välttämättömälle Tosiolevalle, Korkealle ja Ylhäiselle Majesteetille.²

Hayy'lle kävi seuraavaksi ilmeiseksi, että hänen lopullinen tehtävänsä oli kolmas jäljittelyn muoto. Hän ei kuitenkaan voisi yltää tähän ennen kuin vasta pitkän harjoituksen ja kil-

»Osoittautui, että elävän hengen ylläpitäminen edellytti välttämättä kahta asiaa. Ensinnäkin Hayy'n tuli jatkuvasti syöttää ruumistaan ja paikata, mitä ruumiissa oli kulloinkin rikkoutunut. Hänen täytyi toisin sanoen syödä. Toiseksi tuli suojautua ulkoisilta uhkilta ja torjua sellaiset vahingontekijät kuten kylmä ja kuuma, sade, liika auringonpaiste ja erilaiset petoeläimet.»

voittelun päätteeksi, mihin tarvittiin toista jäljittelyn muotoa; eikä tätäkään voisi kestää pitkään, ellei hän ensin pitäisi huolta ensimmäisestä. Hän tiesi kuitenkin, että vaikka ensimmäinen jäljittelyn muoto oli välttämätön, se oli itsessään vain este ja ainoastaan aksidentaalisesti avuksi. Tämän perusteella Hayy päätti, ettei hänellä olisi muuta osaa ensimmäisestä jäljittelyn muodosta kuin se, mikä oli aivan välttämätöntä, so. se, mikä riitti pitämään yllä elävää henkeä.

Osoittautui, että elävän hengen ylläpitäminen edellytti välttämättä kahta asiaa. Ensinnäkin Hayy'n tuli jatkuvasti syöttää ruumistaan ja paikata, mitä ruumiissa oli kulloinkin rikkoutunut. Hänen täytyi toisin sanoen syödä. Toiseksi tuli suojautua ulkoisilta uhkilta ja torjua sellaiset vahingontekijät kuten kylmä ja kuuma, sade, liika auringonpaiste ja erilaiset petoeläimet.

Hayy näki, että jos hän sallisi itselleen kaikki tarpeensa surutta, missä ja milloin vain niihin törmäisikin, hän menisi helposti liian pitkälle ja rohuuasi yli tarpeen. Näin hän toimisi itseään vastaan itse edes huomaamatta sitä. Hän tajusi, että hänen olisi järkevää määritellä itselleen kiintiöt, joita ei ylittäisi ja määräykset, joita ei rikkoisi. Hän asetti siksi säännöt siitä, mitä söisi, kuinka paljon ja kuinka usein, ja pysytteli sitten niiden puitteissa.

Hayy tarkasteli ensin, mitä söisi. Hän näki ympärillään kolmenlaisia ruoka-aineita:

(1) Kasveja, jotka eivät vielä olleet saavuttaneet täyttä kypsyyttään eivätkä täydellisyytensä huippua, so. erilaisia syömäkelpoisia viherkasveja;

(2) Toiseksi sellaisten kasvien hedelmiä, joiden aika oli tullut täyteen ja jotka olivat siirtyneet seuraavan kaltaisensa tuottamiseen, so. tuoreita ja kuivattuja hedelmiä; sekä

(3) Kolmanneksi syötäviä eläimiä maalla ja merellä.

Hayy'sta oli päivänselvää, että Välttämätön oleva – se, jonka läheisyydessä ja jäljittelyssä hän tunnisti oman autuutensa – oli luonut kaikki olevaisen lajit. Mikäli hän söisi jos-

takin niistä, tämä katkaisisi niiltä niiden tien kohti täydellistymistä: hän astuisi näin niiden ja niiden tavoitteleman lopullisen määränpään väliin. Tämä olisi vastoin Tekijän toimia; sitä paitsi hänen vastarintansa tekisi hallaa hänen omille pyrkimyksilleen lähestyä ja jäljitellä Välttämätöntä Olevaa. Hayy näki tämän perusteella, että hänen olisi parempi kokonaan kieltäytyä ruoasta, mikäli tämä suinkin vain oli mahdollista.

Tähän hän ei kuitenkaan pystynyt. Jos hän näet pidättyi syömästä, hänen ruumistaan uhkasi hukka: ja tämä oli Tekijää kohtaan vielä suurempi loukkaus kuin ensimmäinen. Olihan hän ylhäisempi kuin ne muut asiat, joiden häviö oli synnä hänen hengissä pysymisensä. Hänen oli pakko tehdä pahoin jommallakummalla tavalla; siispä hän päätyi kahdesta loukkauksesta pienempään.

Hayy päätti, että jos jotakin edellä mainituista ruokala-jeista ei ollut saatavilla, hän ottaisi, mitä sai, joskin vain sen verran, kuin mitä itselleen salli. Jos taas kaikkia olevaisen lajeja oli saatavilla, silloin hänen täytyisi harkita tarkoin, olisiko jostakin ottaminen ja syöminen mahdollisesti sellaista, ettei se kävisi suuremmin Tekijän tarkoitusperiä vastaan. Tällaiseksi osoittautui esimerkiksi hedelmäliha silloin, kun hedelmät olivat täysin kypsiä ja niiden siemenet valmiita itämään. Ehtona oli tosin, että Hayy varoi vahingoittamasta tai hävittämästä siemeniä tai viskaamasta niitä sinne, missä niiden oli huono kasvaa, (esimerkiksi kivikkoon tai suolaiselle rannalle tai vastaavaan paikkaan. Jos ravitsevien ja syömäkelpoisten hedelmien – esimerkiksi omenien, luumujen tai päärynöiden – löytäminen osoittautuisi kohtuuttoman hankalaksi, silloin Hayy'n ei auttanut kuin syödä puolikypsiä hedelmiä, joiden ravintoarvo piili yksin niiden siemenissä (siis pähkinöitä ja kastanjoita ym.) tai sitten viherkasveja, jotka eivät vielä olleet ylittäneet täyteen mittaansa. Tällöin ehtona oli se, että Hayy valitsisi syötävänsä runsaslukuisimpien ja nopeimmin lisääntyvien kasvien joukosta ja se, ettei hän repisi koskaan kasveja irti juurineen tai hävittäisi niiden siemeniä. Jos tämäkin aie valuisi tyhjiin, hänen pitäisi käyttää eläimiä tai munia ravinnokseen. Eläinten suhteen ehtona oli, että ravinto piti hakea runsaslukuisimpien joukosta ja ettei yhtäkään lajia saanut hävittää sukupuuttoon.³

Näin Hayy siis päätti syödä. Mitä ravinnon määrään tuli, päätti hän olla syömättä enempää, kuin mitä nälän karkotamiseen tarvittiin. Tässä olisi hänelle kyllin. Mitä taas tuli taukoihin ruokailuhetkien välillä, Hayy päätti syödä sen verran, kuin tarvitsi, ja olla sitten etsimättä enempää ennen kuin tunsi itsensä liian heikoksi jatkamaan niitä toimia, joita toinen jäljittelyn muoto edellytti (tulemme tähän kohta).

Eläinsielun ylläpitämiseen tarvittu suojan hankkiminen osoittautui helpoksi. Hayy pukeutui nahkaan, ja hänellä oli jo asumus, joka suojasi häntä ulkopuolisilta uhkilta. Hän tyytyi näihin eikä kiinnittänyt asiaan kummempaa huomiota. Hän noudatti sitä ruokavaliota, jonka hän oli itselleen asettanut ja jota aiemmin selitin.⁴

Tämän jälkeen Hayy otti toisen tehtävän, taivaankappaleiden jäljittelyn: hän alkoi tavoitella niitä ominaisuuksia, jotka luonnehtivat taivaita. Näitä ominaisuuksia hänen arvionsa mukaan oli kolmenlaisia.

Ensimmäinen ryhmän muodostavat ne ominaisuudet, jotka taivailla on suhteessa siihen, mitä löytyy niiden alapuolelta syntymisen ja häviämisen maailmasta. Taivaat antavat olemuksellisesti lämpöä tai aksidentaalisesti viileyttä: ne valaisevat, tihentävät ja harventavat ainetta ja tekevät kaiken-

laista muutakin esivalmisteluna sille, että hengelliset muodot saisivat emanoitua maailmaan Välttämättömän Olevan toiminnan seurauksena.⁵

Toisen ryhmän muodostavat ne ominaisuudet, jotka taivailla on olemuksellisesti ja itsessään: esimerkiksi läpinäkyvyys, valoisuus, puhtaus liasta ja vapaus tahroista sekä viimeksi ympyräliike, joka tapahtuu joskus oman itsen, joskus jonkin muun ympärillä.

Kolmannen ryhmän muodostavat ominaisuudet, jotka taivailla on suhteessa Välttämättömään Olevaan: esimerkiksi se, että ne todistavat jatkuvasti Hänen läsnäoloon, suuntaavat huomionsa Häneen, kaipaavat Häntä, alistuvat Hänen Viisauteensa ja paneutuvat Hänen Tahtonsa toteuttamiseen. Taivaat eivät liiku muutoin kuin Hänen halunsa mukaan ja Hänen kädellensä. Hayy pyrki kaikin voimin tulemaan taivaiden kaltaiseksi kaikissa kolmessa suhteessa.

Hayy pyrki tulemaan taivaiden kaltaiseksi ensinnäkin siinä, että aina, kun hän näki jonkin eläimen tai kasvin olevan hädässä tai vahingoittunut tai kipeä tai avun tarpeessa, hän pyrki auttamaan sitä, mikäli vain pystyi. Jos hän esimerkiksi huomasi jonkun kasvin olevan piilossa auringolta, hän pyrki nostamaan verhon auringon edestä. Jos hän taas näki kahden kasvin pahasti takertuneen toisiinsa tai jos hän huomasi jonkin kasvin olevan vaarassa kuolla kuivuuteen, hän erotti kasvit toisistaan niin hellävaroen, ettei rikkaruohollekaan sattunut mitään, ja kävi kastelemaan kasvia aina, kun mahdollista.

Mikäli Hayy'n silmään sattui, että pedot ahdistelivat jotakin eläintä tai että se oli kiinni kasvustossa tai että sitä pistelivät okaat tai että sen kuuloa tai näköä häiritsi jokin tai että sitä vaivasivat nälkä tai jano, hän teki tilanteessa kaikkensa eläimen hyväksi ja tarjosi sille ruokaa ja juotavaa. Jos taas hän sattui huomaamaan, että jonkin kasvin tai eläimen vedensaanti oli katkennut jokitörmältä vierineen kiven tai muun esteen takia, hän raivasi tämän huolellisesti pois tieltä. Hayy noudatti tätä jäljittelyn muotoa, kunnes tuli siinä täydelliseksi.

Toiseksi Hayy jäljitteli taivaita pitämällä itsensä aina puhtaana. Hän peseytyi usein vedellä ja hankasi ruumiistaan pois kaiken lian: hän pesi hampaansa, kynnenalusensa ja ruumiinsa joka kolon. Hän jopa parfymoi itsensä niillä tuoksuvilla kasveilla, joita oli saatavilla, sekä miellyttävillä öljyillä. Vaatteistaan hän piti huolta, niin että ne olivat aina puhtaat ja tuoksuivat hyvältä. Näin hän alkoi suorastaan hehkua hyvyttä, kauneutta, puhtautta ja elinvoimaa.

Lisäksi tähän jäljittelyn muotoon kuului ympyräliike. Joskus Hayy kiersi saartaan, pitkin sen rantoja ja sisempääkin; toisinaan hän taas kiersi taloan tai jotakin suurta kiveä tietyn määrän kertoja, joko kävellen tai hölkkäen. Aika ajoin hän pyöri väkkäränä itsensä ympäri, kunnes häntä alkoi pyöryttää.⁶

Hayy'n kolmas tapa jäljitellä taivaita oli se, että hän keskitti mietteensä Välttämättömään Olevaan, kunnes kaikki siteet aistimelliseen katosivat. Hayy sulki silmänsä ja tukki korvansa ja pyrki kaikin voimin hillitsemään mielikuvituksensa. Hän koetti olla ajattelematta mitään muuta kuin Häntä; hän pyrki siihen, ettei rinnastaisi mitään muuta Häneen.

Hyrränä pyöriminen tuntui auttavan häntä tässä tehtävässä. Kun Hayy pyöri oikein nopeasti, kaikki hänen aistimuksensa katosivat ja mielikuvitus sekä kaikki muut ruu-

miintoiminnoista riippuvalaiset sielunkyyvyt kävivät heikoiksi. Hänen ruumiista riippumattoman olemuksensa kyyvyt sen sijaan toimivat paremmin. Tällä tavoin Hayy'n ajattelukyky puhdistui aika ajoin niin täydellisesti, että hän sai sen kautta todistaa Välttämättömää Olevaa.

Kertomuksessa tätä seuraa kolmas jäljittelyn muoto, joka vie Hayy'n mietteet kokonaan tämän maailman tuolle puolen.

Suomennos ja selitykset Taneli Kukkonen

Selitykset

1. Ibn Tufaylin filosofiassa ihminen muodostaa kolmen todellisuuden leikkauspisteen: eläimellisen, järjellisen ja jumalallisen. Ensimmäinen ja toinen selitetään kreikkalaisen filosofian mukaisesti, mutta viimeinen on Ibn Tufaylin omaa lisäystä: ”jumalallisen kipinän” on analogiaperiaatteen nojalla määrä selittää, miten ihminen voi tunnista Jumalan ylijärjellisen todellisuuden ja päästä sen kanssa yhteyteen. Filosofinen uudistus liittyy Ibn Tufaylin suufitaustaan.
2. Useimmat arabifilosofit olivat sitä mieltä, että tapa, jolla taivaat mietiskelevät Jumalaa, on paras, mihin ihmiskään voivat toivoa pystyvänsä. Ibn Tufayl asettaa suufien tavoin tavoitteensa korkeammalle: hänelle tavoitteena on oman itsen perinpohjainen häviäminen (*fana'*) jumalalliseen todellisuuteen.
3. Tämä herättää mielenkiintoisen kysymyksen. Ajatteliko Ibn Tufayl, että lajit todella saattavat hävitä maan päältä? Esimerkiksi Ibn Tufaylin oma suojatti Ibn Rushd (lat. Averroës, k. 1198) olisi pitänyt tätä kerta kaikkiaan mahdottomana. Kenties Ibn Tufayl ajatteli, että Hayy saataisi metsästä jonkin lajin sukupuuttoon omalla saarellaan, vaikka maailmanlaajuisesti näin ei voinut käydä.
4. Hayy oli rakentanut itselleen majan varhemmin, kun hänen oli tarpeen osoittaa ylivertaisuutensa muuhun eläinkuntaan nähden. Kuten ruoan suhteen, niin myös asumisjärjestelyjen osalta Ibn Tufayl suosittaa tässä vaiheessa keskittietä mukavuuden ja mielenosoituksellisen asketismin välillä. Pidemmälle ehtineen mystikon ratkaisut ovat kautta linjan radikaalimpia.
5. Ibn Sīnān (lat. Avicenna, k. 1037) maailmanselityksessä taivaankannet ovat vastuussa elementtien kiertokulusta maan päällä. Käsitys pohjautuu muutamiin irtonaisiin huomioihin Aristoteleella ja 200-luvun taitteessa vaikuttaneen Aleksanteri Afrodisiaslaisen systemaattisempaan esitykseen aiheesta. Ibn Sīnā lisää näihin huomion, että substantiaalisten muotojen täytyy sittenkin tulla muualta, aineellisen maailman ulkopuolelta. Ibn Sīnān mukaan ne emanoituvat Aktiivisesta Intellektistä, joka on viimeinen taivaallisten järkiolentojen sarjassa; Ibn Tufayl viittaa tässä Jumalaan aktiivisen intellektin takana.
6. Viittaus niin kutsuttuihin pyöriiviin dervisseihin.